

ческой трансформации и модернизации России / Под ред. А.Ю.Мельвиля. – М., 2001.

12. Словарь русского языка. – Т. 2. – М.: Русский язык, 1987.

13. Социалистическая индустрия. – 1986. – 7 декабря.

14. Сысоев В. Сокровенные тайны коммунистической номенклатуры // Звезда. – 1992. – №9.

15. Тощенко Ж.Т. Элита? Клань? Касты? Клики? Как назвать тех, кто правит нами? // Социс. – 1999. – №11.

16. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 32, спр. 2726.

17. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 2, спр. 1077.

18. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 2, спр. 1078.

19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 3426.

20. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 2913.

21. Шубин А.В. Парадоксы перестройки. Упущенный шанс СССР. – М.: Вече, 2005.

Л.В.Даниш

Роль П.Тичини в суспільному житті та культурному розвитку України

В умовах розбудови Української незалежної держави, змін у розвитку суспільного буття у його багатовимірному комунікаційному просторі та історичній науці стають особливо актуальними дослідження щодо місця і ролі громадсько-політичних та культурних діячів України ХХ ст.

Актуальність дослідження діяльності історичних постатей зумовлена не лише науково-теоретичним вивченням нашої історії, а й необхідністю з'ясувати внесок цих персоналій у суспільно-політичний, культурний розвиток України в цілому. Недооцінка їх вагомості в історії, як і перебільшення заслуг, не дозволяють усвідомити всю значущість тієї доби, зробити об'єктивні висновки. Значний інтерес у відтворенні історії України ХХ ст. становить творчий доробок громадсько-політичного та державного діяча академіка П.Тичини.

Мета статті – здійснити об'єктивне дослідження громадсько-політичних поглядів П.Тичини шляхом аналізу його творчої спадщини, визначити її вплив на формування суспільно-політичної думки в Україні.

Вивчення проблеми вимагало таких основних завдань: виявити головні чинники, які впливали на формування національної свідомості та громадсько-політичної позиції митця; дослідити невідомі аспекти його

діяльності та творчості; з'ясувати місце і роль П.Тичини у формуванні суспільно-політичної думки в Україні.

Вивчення та осмислення творчого доробку П.Тичини розпочалось у 20-х рр. ХХ ст. Історіографія 20–30-х років ХХ ст. представлена, передусім, розвідками літературних критиків С.Єфремова, А.Ніковського, М.Зерова, К.Буровія, В.Юринця, О.Білецького, І.Майдан. За радянських часів дослідники творчості та громадсько-політичної діяльності П.Тичини Л.Новиченко, О.Губар, С.Тельнюк, С.Шаховський, А.Іщук та інші свідомо нав'язували українському суспільству вкрай заідеологізоване уявлення про митця. На початку 1930-х рр. поширюється офіційне визнання П.Тичини як поета-співця "комуністичної партії" та "єдиної родини".

У працях літературних критиків Л.Новиченка "Поезія і революція: творчість П.Тичини в перші післяжовтневі роки" (1979 р.), О.Губаря "Павло Тичина: літературно-критичний нарис" (1981 р.), С.Тельнюка "Павло Тичина: Бібліографічна повість" (1979 р.), С.Шаховського "Павло Тичина. Життєпис поета і громадянина" (1968 р.) поданий сфальсифікований аналіз творчості поета.

Нове трактування творчості та суспільно-політичної діяльності П.Тичини простежується в розвідці В.Стуса "Феномен доби (сходження на Голгофу слави)" (1972 р.). В.Стус, у рамках філософського постмодерну, на творчій і життєвій долі одного з геніальних поетів ХХ ст. – П.Тичини, показав трагедію людини в умовах тоталітарного режиму та згубну дію впливу "казармового" соціалізму на національну культуру й духовність народу. Радянськими ідеологами названу працю В.Стуса було визнано ворожою, антирадянською, націоналістичною, такою, що підривала безпеку наймогутнішої держави. За "Феномен доби (сходження на Голгофу слави)" автор заплатив сімома роками суворого режиму та п'ятьма засланнями [4, с. 3].

Зі здобуттям українським народом незалежності, розбудовою Української держави, розвитком історичної науки розпочався процес переосмислення та правдивого висвітлення громадсько-політичної, державницької та наукової діяльності П.Тичини.

Л.Новиченко в статті "Тичина і його час: незайві доповнення", що ввійшла до збірника "Двадцять років. Літературні дискусії, полеміки" (1991 р.), на принципах об'єктивності розглянув ідеологічно "татуйовані" твори митця радянського періоду.

У контексті дослідження проблеми важливе значення має стаття літературного критика А.Погрібняка "Тичина золотогомінний" (збірка

"Класики не зовсім за підручником" (2000 р.), де представлено творчий феномен П.Тичини в національно-культурному просторі.

Перша світова та громадянська війни принесли українському народові великі страждання та зубожіння: повністю зруйновано матеріально-технічну базу промисловості, розорено сільське господарство. Посилилися протиріччя між інтересами різних верств населення щодо політичних змін у суспільстві. Зміна політичних сил, нездатність УНР утримати політичну владу на Україні ставили під загрозу побудову української держави та послаблювали національно-визвольні почуття українського народу. Переймаючись складною соціально-політичною ситуацією, неспроможністю політичних сил до виведення України з кризової ситуації (1918–1919 рр.), П.Тичина висловлює свої почуття, турботу про долю України у ряді поезій, що згодом увійшли до збірки "Плуг" (1920 р.). Митець присвятив її брату Євгену.

Збірка поезій "Плуг" була видана майже одночасно зі збіркою "Замість сонетів і октав" того ж таки 1920 р. За логікою речей, поезії, що ввійшли до обох збірок, мали творитися майже одночасно. Але світоглядно вони, якщо не антиподи, то принаймні різні. У збірці "Замість сонетів і октав" (1920 р.) П.Тичина виносить вирок революції, усім її творцям, з якого боку барикад вони б не перебували. Криваві засоби її реалізації, навіть найблагороднішої мети, для поета є апіорі нелегітимними. "Не слід думати, – цілком слушно зазначає з цього приводу В.Стус, – що П.Тичина зневірився в революції, або в його особі маємо її сурового диспутанта. Ні. П.Тичина приймав революцію, але не виносив її жахів... Я не знаю Тичини більш стомленого і зневіреного, більш трагічного і людяного, – продовжує В.Стус, – ніж Тичина – автор цієї збірки. Він весь у цьому страшному часі – самотній і високий, як біль" [29, с. 32].

Соціальна проблематика для П.Тичини була не менш важлива за національну. Певною мірою, це засвідчила вже збірка "Замість сонетів і октав" (1920 р.). Надалі цей напрямок у його поезії ще більше посилюється. Ця тема стає вагомішою у збірці "Плуг", що засвідчує якусь похапливу й не зовсім добровільну спробу прийняття всього, що відбулося в 1917–1919 рр.

Письменник В.Стус робить припущення: "Таємниця "Плугу" ще чекає свого з'ясування. Але вже сьогодні можна сказати, що поет зазнав якихось сторонніх впливів, які обумовили його занадто різку еволюцію [29, с. 36]. Як припускає П.Дунай у статті "П.Тичина – знакова постать розчахнутої доби" (2004 р.): "Чи не пов'язані ті впливи з наполегливими чутками про арешт поета і втручання В.Елана-Блакитного? У такому разі ціною сво-

боди, напевно, мав стати "вірний" ідеологічний відгук. Як би там не було, але збірка "Плуг" представляє П.Тичину у роздвоєнні і суперечності" [10, с. 7]. Збірка "Плуг" – це подвійний сумнів. Сумнів щодо митця у світі і світу в собі:

Стоїть сторозтерзаний Київ,
І двісті розіп'ятий я... [32, с. 59].

Ось той реальний фон, на якому зародилася згадана збірка. У голосі поета відчувається іронія і навіть самоіронія ("Мадонно моя..."), дискутуючи з іншими, поет дискутує із самим собою ("Я знаю", "Один в любов"). Подекуди відчувається майже істеричний біль ("Месія", "Паліть універсали"), а в інших випадках – прагнення відмежувати себе від світу, стати осторонь, аби зафіксувати очима те, чого не можна сприйняти душею ("Псалом залізу"). Розгорнуті дискусії із самим собою мають вигляд відстороненого спостереження ("Листи до поета").

Літературний критик М.Зеров зазначав, що у "Плузі" П.Тичина зрозумів неминучість нової доби, схилився перед її залізною конечністю" [12, с. 8]. У душі поета боролися два світи – гармонія і справедливість – так поет поіменував свої тогочасні настрої "Ронделі" (1920 р.). Отже, з одного боку:

Замість лілеї рожу
цілюють уста,
а з іншого:
Я все ж, як Петро від Христа,
відректися від тебе не можу.
У голосі поета з'являються небезпечні інтонації:
Із ким тепер, в яку годину
молодий відмолюсь?
Невже ж не раз не помолюсь
за моє кохання, за людину?
І майже поруч із цим антистрофа:
Випала ж зима! –
Що тепер всім воля,
врізали вам поля,
в головах тополя,
а голів нема [32, с. 73].

Поет сприймав нову добу, нові зміни так, як сприймає світ людина, у якої немає вибору. Зрозуміло, що схвалення цього світу ще немає, хіба що в вірші "Псалом залізу" (1920 р.), найбільш зручному для осучаснення творчого доробку П.Тичини, звучить бажання його прийняти:

На чорта нам здалася власть?
Нам дайте хліба, їсти! –
А за повстанцями ідуть,
співають комуністи.
Покажіть, покажіть, товариші,
ще будемо їсти й пити.
Коли б ви нам допомогли капіталістів бити.
Ідуть, ідуть робітники
веселою ходою...
Червоно в небо устає
новий псалом залізу [32, с. 72].

Поезія "Я знаю" (1919 р.) є класикою комуністичної міфології, проте, з іншого боку, вона висвітлює болючу проблему моральної легітимності того, що відбулося. Найвиразніше відтворює душевний стан П.Тичини вірш "І Бєлий, і Блок..." (1919 р.):

І Бєлий, і Блок, і Єсенін, і Ключєв:
Росіє, Росіє, Росіє моя! [32, с. 59].

У хрестоматійних віршах згаданої збірки, добре відомих за радянської доби, таких як "На майдані" (1918 р.) чи "Як упав же він з коня" (1918 р.), не зрозуміло, революцію якого періоду згадує автор. Слово "отаман" у першому з віршів схиляє до думки, що йдеться про Українську національно-визвольну революцію. Д.Головко, лауреат премії імені П.Тичини, вважає, що вірш П.Тичини "На майдані" оспівує не Жовтневу революцію, оскільки написаний влітку 1918 р., коли на Україні відбувалася Українська національно-визвольна революція: "сьогодні вже достеменно відомо, що в ньому П.Тичина оспівував не жовтневий більшовицький переворот, а радо привітав березневу українську революцію" [6, с. 2].

Чи не найперший з літераторів, П.Тичина висвітлив проблему геноциду українського народу, який систематично здійснювала радянська влада.

Відгуком на страхіття громадянської війни та голодомору на Україні (1921–1923 рр.) стали вірші П.Тичини "Голод" (1921 р.), "Загупало у двері прикладом" (1921 р.). Порівняно з 1916 р. у 1921 р. на Україні було зібрано лише 30% урожаю зернових. Число голодуючих на Україні становило 5,6 млн. осіб. Хлібний дефіцит у степових губерніях України в 1921–1922 рр. становив майже 5 млн. пудів. Небезпідставно історики вважають, що головною причиною голоду в 1921–1921 рр. був інтенсивний вивіз хліба за межі республіки: тільки до РСФРР було вивезено понад 27 млн. пудів зерна [22, с. 14]. Десятки тисяч українців намагалися переселитися в ті

місцевості України, де ще були хлібні запаси. Вірш П.Тичини "Голод" відтворює картину втечі та порятунку від голоду українських селян:

Хоча б світало... – мамо, хліба!
Підвівся батько: замовчи!
Коло вогню в вагоні збились
і мруть голодні втікачі...
Ти чув?... недавно десь тут жінка
зварила двох своїх дітей [32, с. 130].

Картина страхіть голодомору періоду громадянської війни у згаданому вірші позначена лише пунктиром, та з виключною глибиною розгорнута П.Тичиною у віршованій оповіді "Загупало в двері прикладом":

Ну як ти живеш, молодице?
Покажуй, що вариш-готуєш?
Стоїть молодиця – ні з місця –
і тільки всміхається тихо,
Горшок витягає із печі,
в нім скрючені пальчики видно... [32, с. 133].

Достатньо тільки наведених уривків, щоб зрозуміти жах голодомору, відчути душевний стан, почуття, переживання та вболівання поета за долю українського народу.

О.Охріменко в статті "Павло Тичина і світова література" зазначав: "У віршах "Голод" (1921 р.) і "Загупало в двері прикладом" (1918 р.) немає ні філософських роздумів, ні особливих образів; є лише гола, просто виражена правда, яка вражає до глибини душі" [25, с. 9].

Нещодавно широкому загалові стала відомою та частка творчого доробку П.Тичини, яка доводить, що сприйняття поетом "Великого Жовтня" було глибоко трагедійними. Про це свідчать наступні рядки:

Прийшли до мене гості.
З мого ж таки села...
– Нужда! – вони говорять.
(А місто в прапорах) –
Сама нужда та злидні, –
А коли вже їм кінець?
Сини нас потішають:
Ось... воля і земля.
А що за тую волю
Та безкінечна кров...
Мовчать, в очах їх сльози.
Я веселю печаль.

На стінах тихо плачуть
Шевченко і Франко [32, с. 122].

Заключними рядками вірша П.Тичина відтворив глибину свого болю за долю України. Два національних велети українського народу, Т.Шевченко і І.Франко, "на стінах тихо плачуть", вболіваючи за поразку боротьби українського народу, його нужду та злидні, позбавлення України сподівань на волю. Ще виразніше громадсько-політична позиція П.Тичини відображена у поетичних збірках "В космічному оркестрі" (1921 р.) та "Вітер з України" (1924 р.).

Поетична збірка "Вітер з України" засвідчує відповідність позиції поета засадам "пролетарської культури". Одноійменна поезія згаданої збірки "Вітер з України" (1923 р.) окреслює її панівний образ і мотив в цілому – шалений вітер-руйнівач. Вітрові пориви П.Тичини мають здатність загострювати й оголювати душевно обтяжливу дійсність (цикли "Вулиця кузнечна" (1919 р.), "Живемо комуною" (1920 р.), "Фуга" (1921 р.)). Літературний критик М.Зеров щодо твору "Фуга" зазначав: "...неокласичне мистецтво рівноваги у П.Тичини було полярним хуторній розхристаності емоцій і форми. Новотвори письменника мають переважно соціально заангажований відтінок, а вся збірка – відвертий присмак ідеологічної нав'язливості. Попри войовничого запалу збірки "Вітер з України" у настрою поета помічається криза, втома, свідоме силування самого себе" [12, с. 71].

Представник канадської діаспори В.Барка у статті "Відхід П.Тичини" відзначав, що П.Тичина "захоплений революцією в її радянському напрямі для України і оспівуючи її в космічних планах, часом іронізуючи, відкривав завісу над дійсністю і подав вираз сумнівів ("Перед пам'ятником Пушкіну в Одесі") [2, с. 544].

У 1926 р. з-під пера поета з'являється вірш "До кого говорить?" (один з найбільш вражаючих у плані розкриття болісної внутрішньої боротьби, що роз'ятрювала його душу). У ньому поет, звертаючись до Рабіндраната Тагора, популярного у світі індійського письменника (оскільки на Україні йому говорити не було з ким), обіцяє показати йому такі "речі в однокласовій ворожнечі" нової радянської країни, які розкривають "всю фальш" її буття, та описує оточуючу його дійсність. Згодом рукопис вірша поет знищив, і лише добра пам'ять його дружини відтворила окремі рядки і дала можливість переконатися, що протиріччя ні на мить не залишали поета:

До кого говорить?
Блок у могилі. Горький мовчить.

Рабіндранате – голубе!
З далекої Бенгалії
Прилинь до мене на Україну,
Я задихаюсь, я гину.
Я покажу такі речі
В однокласовій ворожнечі,
Я покажу всю фальш, всю цвіль
Партійно-виборчих породіль,...
Коли б були це генерали,
Ми б знали, що робить.
А в тім-то й річ, що це кати
Однокласовії... [32, с. 180].

Поезія "До кого говорить?" за сконденсованістю і сміливістю думки належить до найкращих світових зразків політичної поезії. Образ популярного у світі індійського письменника Рабіндраната Тагора в ньому виступає як символ совісті і правди, якої не чув П.Тичина від "однокласових" співвітчизників уже в середині 20-х років...

Цензури зазнала й збірка "Чернігів" (1931 р.), де цілком виразно сформульовані риси соціалістичного реалізму, домінують плакатність, бадьора велемовність, монументальний пафос, піднесені до рівня, що межує з карикатурним спрощенням. Дослідник В.Гуменюк зазначає: "П.Тичина далеко не такий однозначний, як це може видатись на перший погляд, за личиною вдаваного піднесення криється глумливе знуцання з предмета, ніби возвеличення з механізовано політизованої дійсності" [8, с. 59]. Збірка "Чернігів", як відзначає С.Тельнюк у статті "Містифікація генія в тоталітарному пеклі", має пародійний характер та присвячена В.Еллану, блискучому майстру сатиричної пародії [30, с. 188].

Починаючи збірку "Чернігів" віршем "Мій друг робітник водить мене по місту й хвалиться", П.Тичина подає його зміст від імені чернігівського робітника, вихованого сталінською системою, де потрібен "соціалізм без музики":

Прокладаємо, ріжем, ламаєм
ні жалю ані жалошів нема
бо це ж спланованість сама... [33, с. 225].

У третьому виданні збірка "Чернігів" (1932 р.) зазнала великих скорочень – друкувалися лише два вірші "Мій друг робітник водить мене по місту і хвалиться" (1930 р.), "Ленін" (1930 р.).

Незважаючи на те, що в збірці висвітлювалися події індустріалізації, перебудови суспільства, висувалися революційні гасла, образ Леніна

інтерпретувався з показовою традиційністю, вона була негативно оцінена. "Чернігів" отримав лише кілька позитивних відгуків, зокрема, прихильні рецензії поета Н.Асєєва та критика А.Лейтеса, проте негативні оцінки виявилися домінуючими. У негативній критиці автори відверто вказували на "формалізм" поета та його неспроможність "узгоджувати форму і зміст" творів. Зокрема, критик А.Іщук у критико-бібліографічному нарисі "Павло Тичина" щодо названої збірки зазначав: "Глибокі ідеї, велике історичне значення "Чернігова", твір збудований з багатого життєвого матеріалу, не були донесені поетом до читача, оскільки обрана ним форма не відповідала змісту. Тут поезія багато втрачає внаслідок кричущої невідповідності змісту і форми" [16, с. 85].

Отже, високий рівень національної свідомості, розуміння важливості вирішення соціальних проблем українського народу стали поштовхом до дієвої участі П.Тичини в громадсько-політичному та культурному житті України. Митець свідомо діє у напрямі від захисту культурної своєрідності до вирішення політичних проблем.

Подальші дослідження творчості та громадсько-політичних поглядів П.Тичини дозволять створити цілісне уявлення про митця як особистість та суспільно-політичного діяча, а також можуть бути використані для підготовки праць з історії України.

Література

1. Барка В. Хліборобський орфей, або Клярнетизм. – Мюнхен; Нью-Йорк: Бібліотека "Сучасности", 1961. – Ч. 2. – 87 с.
2. Барка В. Відхід П.Тичини // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – К.: Рось, 1994. – 703 с.
3. Білецький О. Двадцять років нової української лірики (1903–1923 рр.). – Харків: Держвидав України, 1924. – 38 с.
4. Бокий І. І сказали люди: годі нас дурити // Сільські вісті. – 2001. – 26 січня. – С. 3.
5. Буровій К. Боротьба за радість // Червоний шлях. – 1929. – №7. – С. 89–105.
6. Головка Д. Іскри у спадок // Літературна Україна. – 2001. – 25 січня. – С. 2.
7. Губар О. Павло Тичина: Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1981. – 257 с.
8. Гуменюк В. Творчість Павла Тичини в контексті мистецьких віянь його доби // Дивослово. – 2005. – №4. – С. 57–61.
9. Двадцять роки: літературні дискусії, полеміки. – К.: Дніпро, 1991. – 366 с.
10. Дунай П. Павло Тичина – знакова постать розчахнутої доби // Українська мова та література. – 2004. – №19. – С. 3–9.

11. Збанацький Ю. Слово до читача // Тельнюк С. Павло Тичина. – К.: Молодь, 1979. – 336 с.
12. Зеров М. До джерел. – К.: Слово, 1926. – 131 с.
13. Зеров М. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 600 с.
14. Єфремов С. Історія українського письменства. – К.: Femina, 1995. – 609 с.
15. Історія української літератури. – К.: Наукова думка, 1965. – 864 с.
16. Іщук А. Павло Тичина. – К.: Художня література, 1954. – 162 с.
17. Ковалів Ю. Василь Барка // Слово і час. – 1992. – №2. – С. 11–12.
18. Кошелівець І. Літературний процес: дещо з віддалі. – Париж: Наукове товариство ім. Т.Шевченка, 1991. – 94 с.
19. Кошелівець І. Сучасна література в УРСР. – Нью-Йорк: Пролог, 1964. – 378 с.
20. Лавріненко Ю. На шляхах синтези клярнетизму. – Канада. Бібліотека "Сучасности", 1997. – 63 с.
21. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933. – К.: Смолоскип, 2002. – 984 с.
22. Мороз І., Мороз П. Голод 1921–1923 років на Україні // Історія в школі. – 2003. – №11–12. – С. 11–16.
23. Ніковський А. Vita nova: Критичні нариси. – К., 1989. – 144 с.
24. Новіченко Л. Поезія і революція: Творчість П.Тичини в перші пожовтневі роки. – К.: Рад. письменник, 1956. – 288 с.
25. О.Охріменко, Охріменко П. Павло Тичина і світова література. – Суми: Знання, 1996. – 32 с.
26. Погрібний А. Тичина золотогомінний // Класики не зовсім за підручником. – К.: Школяр, 2000. – 135 с.
27. Поляруш О. Вслухався я в той гомін золотий // Дивослово. – 2004. – №2. – С. 5–9.
28. Співець нового світу. Спогади про Павла Тичину / Упорядник та приміт. Г.Донця. – К.: Дніпро, 1971. – 512 с.
29. Стус В. Феномен доби (сходження на Голгофу слави). – К.: Вид-во поліграфічний центр "Знання", 1993. – 96 с.
30. Тельнюк С. Містифікація генія в тоталітарному пеклі // Дніпро. – 1991. – №1. – С. 181–197.
31. Тельнюк С. Павло Тичина: Бібліографічна повість. – К.: Молодь, 1979. – 336 с.
32. Тичина П. Вітер з України. – К.: Український письменник, 1993. – 270 с.
33. Тичина П. Зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 1. – 736 с.
34. Федченко Б. Знівечений талант // Вільна Україна. – 1961. – Ч. 30. – С. 58–60.
35. Чапленко В. Пропаді сили. – Канада: Вінніпег, 1960. – 141 с.
36. Юринець В. Павло Тичина. Спроба критичної аналізи. – Х.: Книгоспілка, 1928. – 115 с.
37. Яровий О. Поет на перехресті поглядів: критика різних років про П.Тичину // Українська мова та література. – 1997. – №18. – С. 1–3.